

परुच्छेपो दैवोदासिः। अग्निः। अत्यष्टिः, ६ अतिधृतिः।

अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुं सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम्। य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा। घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजुहानस्य सर्पिषः॥

१.१२७.०१

यः। ऊर्ध्वया- उत्कृष्टया। देवाच्या- देवान् पूजयन्त्या। कृपा- क्रियया। स्वध्वरः- शोभनध्वररहितकर्मकारी। देवः- द्योतनशीलः। आजुहानस्य- समन्तात् हूयमानस्य। सर्पिषः- सरणशीलस्य। घृतस्य- पूतनवनीतस्य। तदुपलक्षितपूतचित्तस्य। विभ्राष्टिम्- शोभाम्। अनु वष्टि- अनुकामयते। तम्। जातवेदसं न विप्रम्- जातविद्यमिव मेधाविनम्। जातवेदसम्- जातमात्र एव सर्वेषां ज्ञातारम्। सर्वेषां जातानां ज्ञातारम्। सहसः सूनुम्- सहनशीलजम्। वसुम्- चित्तवृत्तिस्तम्भकारकम्। वसु स्तम्भे। दास्वन्तम्- दातारम्। होतारम्- देवाह्वतारम्। अग्निम्- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्पम्। मन्ये- ध्यायामि अवबुध्यामि। मन ज्ञाने। मनु अवबोधने ॥१॥

यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसां विप्र मन्मभिर्विप्रेभिः शुक्र मन्मभिः। परिज्मानमिव द्यां होतारं चर्षणीनाम्। शोचिष्केशं वृषणं यमिमा विशः प्रावन्तु जूतये विशः॥ १.१२७.०२

यम्। इमा विशः- एताः प्रजाः। जूतये- शोभनप्रेरणायै। प्रावन्तु- प्रकर्षेण तर्पयन्ति। तम्। वृषणम्- वर्षकम्। शोचिष्केशम्- ज्वलज्ज्वालम्। चर्षणीनाम्- दर्शनानां विद्यानां वा। होतारम्- आह्वतारम्। परिज्मानमिव द्याम्- आकाशमिव विस्तृतम्। अङ्गिरसाम्- अङ्गनशीलानां मध्ये। ज्येष्ठम्- प्रथमम्। यजिष्ठम्- पूज्यम्। त्वा- भवन्तम्। विप्र- मेधाविन्। शुक्र- शुभ्र। विप्रेभिः- मेधाविभिः। मन्मभिः- ध्यानभावनाभिः। यजमानाः- उपासका वयम्। हुवेम- आह्वयामः ॥२॥

स हि पुरू चिदोजसा विरुक्मता दीद्यानो भवति द्रुहंतरः परशुर्न द्रुहंतरः। वीळु चिद्यस्य
समृतौ श्रुवद्वनेव यत्स्थिरम्। निःषहमाणो यमते नायते धन्वासहा नायते ॥ १.१२७.०३

सः। पुरू- पुरुधा। चित्- एव। विरुक्मता- दीप्तिमत्या। ओजसा- शक्त्या। दीद्यानो भवति-
ज्वलति। द्रुहंतरः- द्रोहभावनानां तारयिता। परशुर्न- परशुर्यथा तरुकर्तने समर्थस्तथा द्रोहभावनानां
कर्तने समर्थ इति भावः। यस्य। समृतौ- सङ्गते। स्थिरम्- मेघबद्धमिति प्रकरणार्थः। वनेव- उदकं
यथा। श्रुवत्- स्रवति। तथा। वीळु चित्- दृढोपि मेघः पर्वतो वा। श्रुवत्- शीर्येत। आध्यात्मिके
तु मेघोपलक्षितजडशक्तिः शीर्यति। उदकोपलक्षितजीवाधारशक्तिप्रवाहः श्रवति। निषहमानः-
नितरां सहनशीलः। यमते- उपरमति। यम उपरमे। धन्वासहा- शुष्काभिभावकः। नायते-
शुष्कवृत्रैर्जनिते युद्धे न पलायते ॥३॥

दृळ्हा चिदस्मा अनु दुर्यथा विदे तेजिष्ठाभिररणिभिर्दाष्ट्यवसेऽग्नये दाष्ट्यवसे। प्र यः पुरूणि
गाहते तक्षद्वनेव शोचिषा। स्थिरा चिदन्ना नि रिणात्योजसा नि स्थिराणि चिदोजसा ॥

१.१२७.०४

यथा विदे- विदुषे यथा तथा। अस्मै- एतस्मा अग्नये। दृळ्हा चित्- दृढान्येव हवींषि। दुः- ददति।
अवसे- रक्षायै। अग्नये- सर्वभूतहितकृतवे। तेजिष्ठाभिररणिभिः- अर्चिरादिमार्गैः। दाष्टि- हव्यं
पुरोडाशध्यानभावनादिमयम्। दाष्टि- प्रदीयते। दाशु दाने। यः- योग्निः। पुरूणि- बहुरूपाणि। प्र
गाहते- प्रविश्य स्थितो भवति। शोचिषा- स्वप्रकाशेन। वनेव- शिल्पी वनस्थवृक्षेभ्यः शिल्पनिर्माणं
करोति यथा तथा। तक्षत्- जीवान् तनूकरोति। ओजसा- शक्त्या। स्थिरा चित्- स्थिराण्येव।
अन्ना- हव्यानि। नि- नितराम्। रिणाति- गच्छति ॥४॥

तमस्य पृक्षमुपरासु धीमहि नक्तं यः सुदर्शतरो दिवातरादप्रायुषे दिवातरात्।
आदस्यायुर्ग्रभणवद्वीळु शर्म न सूनवे। भक्तमभक्तमवो व्यन्तौ अजरा अग्नयो व्यन्तौ
अजराः ॥ १.१२७.०५

अस्य- अस्मै। तम्- प्रसिद्धम्। पृक्षम्- ध्यानभावनामयं हव्यम्। उपरासु- शान्तभावनासु। अस्यां
सर्वमुपरमतीति उपरा। धीमहि- धारयामः। अप्रायुषे- आध्यात्मिकसाधनवियुक्तजीवनायापि।
दिवातरात्- आत्मसूर्यात्। नक्तम्- मनुष्यप्रज्ञायाम्। सुदर्शतरः- अत्यर्थं दर्शनीयः।
मनुष्यप्रज्ञायामप्यविद्वद्भ्य आत्मचैतन्यरसास्वादादपि सर्वभूतहितक्रतुरेव व्यक्ततरः। स एव क्रमेण
दैवप्रज्ञां प्रति नयति। आत्- अनन्तरम्। अस्य- एतस्य। आयुः- जीवनम्। वीळु- दृढम्। सूनवे-
वत्साय। शर्म न- पितृकृतमङ्गलमिव। ग्रभणवत्- दैवग्रहणयुक्तम्। दैवप्रज्ञामयमिति भावः।
भवति। व्यन्तः- बुद्धयन्त्यः। अजराः- अमरणशीलाः। अग्नयः- सर्वभूतहितक्रतुभावनाः।
अभक्तम्- असेवमानमदैवप्रज्ञमिति भावः। भक्तम्- सेवमानं दैवप्रज्ञमिति भावः। अवः-
रक्षन्ति ॥ ५ ॥

स हि शर्धो न मारुतं तुविष्वणिरप्रस्वतीष्वर्वास्विष्टनिरार्तनास्विष्टनिः।
आदद्धव्यान्याददिर्यज्ञस्य केतुरर्हणा। अध स्मास्य हर्षतो हृषीवतो विश्वे जुषन्त पन्थां नरः
शुभे न पन्थाम् ॥ १.१२७.०६

स हि- स खलु। मारुतं न शर्धः- मरुद्गण इव। तुविष्वणिः- बहुध्वनियुक्तः। अप्रस्वतीषु-
शोभनकर्मयुक्तेषु। उर्वरासु- उपरमभावनेषु। आर्तनासु- आर्तियुक्तेषु। खिन्नेष्विति भावः। इष्टनिः-
यष्टव्यः। हव्यानि- चरुपुरोडाशध्यानभावनाख्यहव्यानि। आदत्- अत्ति। गृह्णाति। आददिः-
ग्रहीता। यज्ञस्य- उपासनस्य दानस्य सङ्गतिकरणस्य। केतुः- प्रज्ञाभूतः। अर्हणा- पूज्यः। अध-

अनन्तरम् । अस्य- एतस्याग्नेः । हर्षतः- सन्तोषकरस्य । हृषीवतः- सन्तोषयुक्तस्य । पन्थाम्- मार्गम् । शुभे न पन्थाम्- लक्ष्यगमनाय पथिकाः शोभनमार्गमिव । विश्वे नरः- सर्वे जनाः । जुषन्त- सेवन्ते ॥६॥

द्विता यदीं कीस्तासौ अभिद्यवो नमस्यन्त उपवोचन्त भृगवो मथ्नन्तौ दाशा भृगवः ।
अग्निरीशे वसूनां शुचिर्यो धर्णिरेषाम् । प्रियां अपिधीर्वनिषीष्ट मेधिर आ वनिषीष्ट मेधिरः ॥

१.१२७.०७

द्विता- द्विविधायाभ्युदयनिःश्रेयसभूताय धर्माय । ईम्- एनमग्निम् । कीस्तासः- कीर्तयन्तः ।
अभिद्यवः- अभितो दीप्तियुक्ताः । नमस्यन्तः- नमस्कुर्वन्तः । दाशा- दानाय । मथ्नन्तः-
स्वहृदयादग्निं सर्वभूतहितक्रतुं मथ्नन्तः । उपवोचन्त- मन्त्रानवोचन् । वसूनाम्- सम्पदाम् । ईशे-
ईशने । अग्निः । शुचिः- शुद्धः । एषाम्- वसूनाम् । धर्णिः- धारकः । मेधिरः- मेधावी । प्रियान्-
स्वप्रेमपात्रहवींषि हृदयानि वा । अपिधीः- पर्याप्तिपर्यन्तं दत्तानि । वनिषीष्ट- संभक्तवान् ॥७॥

विश्वासां त्वा विशां पतिं हवामहे सर्वासां समानं दम्पतिं भुजे सत्यगिर्वाहसं भुजे । अतिथिं
मानुषाणां पितुर्न यस्यासया । अमी च विश्वे अमृतास आ वयो हव्या देवेष्वा वयः ॥

१.१२७.०८

यस्य । आसया- अन्तिकम् । आसेत्यन्तिकनाम यास्कमते । अमी- ते । विश्वे अमृतासः- सर्वे
अमरणशीलाः । पितुर्न- पितुरन्तिकमिव । देवेषु- देवेष्वर्पितम् । वयो हव्या- हविःसहितमाह्वानं
प्रति । आ- आगच्छन्ति । विश्वासाम्- तं सर्वासाम् । विशाम्- प्रजानाम् । पतिम्- पालकम् ।
सर्वासाम्- सर्वजातिवर्णविशिष्टानां प्रजानाम् । समानम्- समम् । दम्पतिम्- गृहपतिम् ।

सत्यगिर्वाहसम्- सत्यमन्त्रधारकम् । भुजे- अभ्युदयनिःश्रेयसभोगाय । मानुषाणामतिथिम् । त्वा-
भवन्तम् । हवामहे- आह्वयामः ॥८॥

त्वमग्ने सहसा सहन्तमः शुष्मिन्तमो जायसे देवतातये रयिर्न देवतातये । शुष्मिन्तमो हि ते
मदो द्युष्मिन्तम उत क्रतुः । अध स्मा ते परि चरन्त्यजर श्रुष्टीवानो नाजर ॥ १.१२७.०९

अग्ने । त्वम् । सहसा सहन्तमः- अतिशयसहनशीलतायुक्तः । शुष्मिन्तमः- बलवत्तमः । रयिर्न-
संपदिव । देवतातये- द्योतनशक्तिविस्ताराय । जायसे- आविर्भवसि । ते- तव । मदः- हर्षः ।
शुष्मिन्तमः- बलवत्तमः । हि- खलु । उत- अपि च । द्युष्मिन्तमः- त्वमतिशयेन तेजस्वी । क्रतुः-
शोभनसङ्कल्पः । अध- तस्मात् । अजर- जरारहित । श्रुष्टीवानो न- प्रेरणासंभक्ताश्च । श्रुष्टिः
प्रेरणार्थः । वन संभक्तौ । ते- उपासकाः । परि चरन्ति- त्वां सेवन्ते ॥९॥

प्र वो महे सहसा सहस्वत उषर्बुधे पशुषे नाग्नये स्तोमो बभूत्वग्नये । प्रति यदी हविष्मान्विश्वासु
क्षासु जोगुवे । अग्ने रेभो न जरत ऋषूणां जूर्णिर्होत ऋषूणाम् ॥ १.१२७.१०

वः- युष्माकम् । महे- महात्मने । सहसा- सहनशीलेन । सहस्वते- युक्ताय । उषर्बुधे- ज्ञानोदये
जागृतवते । पशुषे न- दर्शनदात्रे च । पश्यतीति पशुः । अग्नये । स्तोमः- मन्त्रः । बभूतु- भवतु ।
ईम्- एनम् । हविष्मान्- हविर्युक्त उपासकः । विश्वासु क्षासु- सर्वासु भूमिकासु । प्रति जोगुवे-
गच्छति । अग्ने- पुरतः । ऋषूणाम्- अङ्गनशीलानामग्नीनाम् । जूर्णिः- स्तोता । होता- आह्वाता ।
रेभः- मन्त्रोच्चारकः । न जरते- न जीर्णो भवति ॥१०॥

स नो नेदिष्ठं ददृशान् आ भराग्ने देवेभिः सचनाः सुचेतुना महो रायः सुचेतुना । महि शविष्ठ
नस्कृधि संचक्षे भुजे अस्यै । महि स्तोतृभ्यो मघवन्सुवीर्यं मथीरुग्रो न शवसा ॥ १.१२७.११

सः- तादृशः। नः- अस्माकम्। नेदिष्ठम्- अन्तिके। ददृशानः- दृश्यमानः। देवेभिः- देवैः।
सचनाः- समानभोगः। सुचेतुना- शोभनचेतसा। महः- महतीम्। रायः- सम्पदम्। आ भर-
आवह। शविष्ठ- बलिष्ठ। अस्यै भुजे- अस्मै दिव्यमानुषभोगाय। संचक्षे- संदर्शनाय। महि-
महत्। नः- अस्माकम्। कृधि- कुरु। मघवन्- इन्द्रभूत। शवसा- बलेन। उग्रो न- उद्गूणश्च।
स्तोतृभ्यः- वन्दिभ्यः। महि- महत्। सुवीर्य- शोभनवीर्यम्। मथीः- मथनं कृत्वा गृह्णासि ॥११॥

Dr. Rangraha